

Hayka, 1977. – 316 с.; **3. Daneš F., Dokuli M., Kuchaře J.** Tvoření slov v češtině. Odvozování podstatných jmen. T. 2. – Praha, 1967; **4. Dokulil M.** Tvoření slov v češtině. Teorie odvozování slov. T. 1.- Praha, 1962; **5. Hubaček J.** Malý slovník českých slangů. – Ostrava, 1988; **6. Hubaček J.** Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangu. Spisy. Pedagogické fakulty v Ostravě, 1971. – S. 36-45; **7. Hubaček J.** O českých slenzích: 2 vyd. – Ostrava, 1981; **8. Hubaček J.** Výběrový slovník českých slangů. 1. vyd. Spisy Filozofické fakulty v Ostravě, OU 146/2003. – 252 s.; **9. Jaklová A.** Mluva mládeže v jižních Čechách. – České Budějovice, Pedagogická fakulta, 1984. – 84 s.; **10. Klimeš L.** Časová a lexikální nasycenost slangu, NŘ 72, 1989. – S. 57–63; **11. Oďaloš P.** Sociolekt/slang – teoria, výskum, výstupy, perspektivy // Studia slavica XIII – slovanské studie. – Ostrava, 2009. – S. 85-90; **12. Podhorná-Polická A.** Univerzália ve slangu mládeže // Sborník přednášek z 8. konference o slangu a argotu konané v Plzni ve dnech 26.-27. února 2008. – Plzeň: Pedagogická fakulta ZČU v Plzni, 2008. – S. 67-71; **13. Šmilauer V.** Novočeské tvoření slov. – Praha: SPN, 1971. – 218 s.; **14.** Slovník nespisovné češtiny. 2. rozšířené vydání. – Praha, 2006; **15.** Encyklopedický slovník češtiny. – Praha, 2002.

Петішкова Д. (Прага, Чеська Республіка)

**Česká a ukrajinská redakce středověkého výkladového sborníku
Lucidarius (způsob užití minulých časů v české a ukrajinské redakci
ve srovnání s redakcí ruskou)**

У доповіді розглядається взаємозв'язаність чеської й української редакцій середньовічного тлумачного збірника «Луцидаріус». Наведено фундаментальні праці науковців кінця ХІХ – початку ХХ століть, які досліджували німецьку, чеську, хорватську, російську та українську редакції «Луцидаріуса». У доповіді вивчається вживання минулих часів (плюсквамперфект, перфект, імперфект та аорист) в чеській (ХV ст.), українській та російській редакціях (ХVІ–ХVІІ ст.). Виявлено, що в чеській та українській редакціях вживаються майже виключно форми перфекта (винятково плюсквамперфект), на відміну від російської редакції, де вживається також форм імперфекта та аориста, з їх дифференціальними семантичними ознаками.

Ключеві слова: Луцидаріус, морфологічний аналіз, дієслово, форми минулого часу

В докладе рассматривается взаимосвязь между чешской и украинской редакциями средневекового толкового сборника «Луцидаріус». Представлены фундаментальные труды ученых конца ХІХ века – начала ХХ века, которые исследовали немецкую, чешскую, хорватскую, русскую и украинскую редакции этого сборника. В докладе исследуются использование различных форм прошедшего времени (плюсквамперфект, перфект, имперфект та аорист) в чешской (ХV в.), украинской и русской (ХVІ–ХVІІ в.) редакциях. Установлено, что чешская и украинская редакции используют формы перфекта (плюсквамперфект как исключение), в отличие от русской редакции, где используются также формы имперфекта и аориста, с их дифференциальными семантическими признаками.

Ключевые слова: Луцидаріус, морфологический анализ, глагол, формы прошедшего времени

The article discusses the relations between the Czech and Ukrainian editions of the mediaeval collection Lucidarius. It reminds works of scientists of XIX-XX centuries, who studied the German, Czech, Croatian, Russian, and Ukrainian editorial offices of Lucidarius. This article traces the usage of the past tenses (plusquamperfect, perfect, imperfect and aorist) in the Czech, Ukrainian, and Russian editions. It is obvious that the perfect is used wholly in the Czech and Ukrainian editions (plusquamperfect uncommonly), in difference of the Russian edition where the peculiarities of the imperfect and the aorist usage are observed.

Key words: *Lucidarius; morphological analysis; verb; past tense forms*

Ve druhé polovině 19. století a počátkem 20. století dochází v evropské vědě k vlně intenzivního zájmu o středověkou literaturu apokryfní, o legendy, bestiáře, lidové naučné sborníky. Historikové, literáti, etnografové v této době zkoumají také dílo, zvané *Lucidarius*, ale i *Elucidarium*, *Elucidarius*, *Lucidarius* (*Lucidaire*, *Lucidario*, *Lucidary*, *Lucidář*, *Lucidar*, podle toho, jak byl název asimilován tím kterým jazykem. Původně latinský teologický traktát *Elucidarium* z 1. pol. 12. století, jehož autorem byl Honorius Augustodunensis, byl koncem 12. století německými anonymními autory rozšířen a vytvořen tak německý *Lucidarius*, encyklopedické pojednání o víře, světě a posmrtných věcech člověka.

Bezprostředním překladem z hornoněmecké předlohy vznikl český *Lucidář*. Čeněk Zíbrt vydal a opatřil komentářem *Lucidář* v jeho první známé staročeské redakci, již představují dvě dochované památky, a to jednak tzv. *Fürstenberský rukopis* 15. století z knížecí knihovny zámku Křivoklát, jednak prvotisk z roku 1498 vydaný v Plzni Mikulášem Bakalářem [5]. V českém prostředí, kde byly lucidární texty velmi populární až do konce 18. století, se setkáváme s několika redakcemi *Lucidáře*, v současné době existujících i v digitálních faksimile [9].

Pravděpodobně již v 16. století, nejpozději však v polovině století následujícího, se dílo pod názvem *Lucidarij* objevuje i v ukrajinském literárním prostředí. Nejprve bylo považováno za specifickou „maloruskou“ variantu ruské redakce vzniklou na základě německého překladu, koncem 19. století se však objevilo několik studií, kde badatelé vyjadřují názor, že by ukrajinská redakce *Lucidaria* mohla být přímým překladem z češtiny. Ve studii věnované různým zpracováním ruského *Lucidaria* poukázal A. S. Archangelskij [1; 2] na určitou souvislost jedné recenze textu (jednalo se o rukopis ze sbírky Vilniuské veřejné knihovny) s českým *Lucidářem* [1, 72]. O této verzi *Lucidaria* se zmiňuje i F. Dobrjanskij, který se domníval, že text nese „znaky běloruského nářečí“ [4, 232]. J.F. Karskij pak vydal a okomentoval rukopisný text *Lucidaria* ze 17. století ze sbírky profesora Varšavské univerzity Smirnova. Karskij již píše o specifické maloruské redakci lucidárního textu odlišující se od ruské. Tuto redakci považuje za přímý překlad ze staré češtiny a uvádí řadu shod mezi ukrajinskou a českou redakcí ve stylistické, lexikologické, morfologické i fonetické rovině [7]. Kromě dvou výše uvedených verzí ukrajinské redakce *Lucidaria* jsou známy ještě další tři verze. Dvě z nich opublikoval I. Franko (Sokolský rukopis [11, 25–37]; úryvky Borševyckého rukopisu [11, 38–41]. Poslední známou verzí je text

Lucidaria obsažený v Rakošinském sborníku [12, 95–96].

Ve slovanském prostředí je znám i lucidární text, který vznikl překladem z češtiny do chorvatštiny v polovině 15. století [6; 8]. Má se za to, že překlad buď pořídil některý chorvatský mnich ještě na českém území v Emauzském klášteře, anebo překlad vznikl již na chorvatském území po odchodu chorvatských mnichů z pražských Emauz.

Při námi provedeném srovnání redakce české, ukrajinské, ruské se z morfologického hlediska jako nejprůkaznější jeví odlišnosti ve způsobu vyjádření minulých dějů. Porovnání konkrétního jazykového materiálu vyjevilo, že v textech ukrajinské redakce se stejně jako v textech českých používají pro vyjádření minulosti takřka výhradně formy perfekta, na rozdíl od textu ruského, kde je běžné použití aoristových a imperfektních tvarů. Následující příklady poukazují na bezprostřední souvislost českého a ukrajinského textu. Potvrzuje se i rozdílný jazykový vývoj ve staré ukrajinštině a staré ruštině 16. a 17. století. V případě ruského textu se přihlíželo i k textu německému [3] včetně způsobů vyjádření minulých dějů, které, podle našeho soudu, zásadně použití toho kterého minulého času v ruské redakci neovlivnily. Tato problematika však zaslouží rozsáhlejší prostor ke studiu.

Při srovnání české, ukrajinské a ruské redakce *Lucidaria* vycházíme z následujících pramenů:

V případě staročeského textu je to faksimile prvotisku *Lucidáře* z roku 1498 [13]. Tato redakce českého *Lucidáře* je zvolena z toho důvodu, že si je ve stylistické, lexikální i morfologické rovině s ukrajinskou redakcí nejbliže.

Výchozí publikací ke studiu ukrajinské redakce *Lucidaria* je text opublikovaný J. F. Karským [7].

Českou a ukrajinskou redakci *Lucidaria* srovnáváme s textem ruské redakce ze *Soloveckého rukopisu*, vydanou I. J. Porfirjevem. Jedná se o zřejmě nejstarší dochovaný opis (17. století) ruského *Lucidaria* [10].

Znamená to, že srovnáváme text český z konce 15. století s ukrajinským a ruským textem ze 17. století.

Za základ je zvolen ukrajinský text s číslováním otázek a odpovědí podle Karského, k tomuto textu se přičleňuje analogický text český (v dochovaném textu českého prvotisku je vytržen 1 list /16r, v/, proto odpovídající úsek zahrnující otázky a odpovědi 44–52 je v následujícím českém textu vynechán) a text ruský, který se však často od českého a ukrajinského odlišuje.

	Český text	Ukrajinský text	Ruský text	
1.	Předmluva	(aby gemu) zgewil	(аби емв) изьявилъ	-
2.	3. ot.	(syn) prziyal	(снь) принялъ	(Сьнь) восприятъ
3.	3. odp.	(Otec) gest stworzil	(отць) сотворилъ	-
		(Syn) wykupil	(снь) откѣпилъ	-
		(duch) s.)	(дхъ) отсѣнилъ	-

		oswietil		
		(s. trogice... ani) gest byla rozdzielena	(сґая Трорца) не било разлѣченя	-
4.	4. ot.	(Juž)sy powiediel	(Юж) еси повѣдалъ	Поведалъ еси
5.	4. odp.	(buoh) byl	билъ (бѣъ)	(Богъ) сы; сын
6.	5. ot.	Bylly gest (buoh)	Биль бѣъ	(Богъ) бѣ
		Stworzil	сталъ	сотвориль
7.	5. odp.	byl (odwiečnosti tu)	Биль (самъ)... свѣта не було	(сотворение) бѣ
8.	6. ot.	Stworzil	сотвориль	сотвори
9.	6. odp.	Ukazal	есть оуказалъ	-
		Stwořil gest	сотвориль	сотвори; сотвориль
		vstavil gest	ѣчиниль	украсиль
		ge potwrdil	потвердилъ еси	ѣтвериль
10.	7. ot.	(kterak) bylo	(Ѡково) било	Где (Богъ) стояше
		gest (swiet) stworzen	(свѣт) не бил сотворенъ	сотвориль
11.	7. odp.	nebylo gest (nic gineho)	не било (едно)	не бѣ (ино)
		bylisu (žiwly)	било (живоли)	быша (составы)
12.	8. ot.	gest (boh) stwořil	(бѣъ) сотвориль	сотвориль
13.	8. odp.	-	сотвориль	-
14.	9. odp.	gest (buoh) včinił	(бѣъ) сотвориль	-
		(Luciffer) pomyslil gest	(Люциферъ) помислиль	-
15.	9. odp.	Byl	билъ	(диаволь) былъ; бѣ
16.	10. ot.	Stworzil	(бѣъ) сотвориль	(Богъ) сотвориль
		chtiel strčiti	хтѣлъ искинѣти	-
17.	10. odp.	gest (Luciffer) padl	спалъ (з нѣа)	-
18.	16. odp.	(buoh) stworzil	(бѣъ) поставиль	(Богъ) сотвориль
19.	20. odp.	-	(Хс) взялъ	-
		(Adam) gest byl stworzen (buoh) wedl (Adam) wzdiel (buoh) stworzil	(Хс) сотвориль, вель (Адам) оуложиль (бѣъ) сотвориль	-
	20. odp.	(adam) gest byl vmrzel	(Адам) ѣмеръ	(Адамъ) умре
		gest byl stworzen	створен билъ; сотворен билъ	(Адамъ) бѣ; даде
21.	23. ot.	(adam) byl	(адамъ) бил	(Адамъ) былъ
22.	24. ot.	(owoce) gest stwořeno	(ѣвоци) били сотворенни	-

МОВОЗНАВСТВО

23.	27. ot.	(Adam) gest živ byl	(адамъ) жиль	(Адамъ) жиль
24.	27. odp.	(kayn) zabil (mordy) počelususe	почалися забивати (вороги) стали	(Авель) былъ
25.	28. ot.	(kto) gie nalezl	(Хто) принеслъ	-
26.	28. odp.	(kazdy) przinesl	(аґгли) принесли; брали	-
27.	29. ot.	(kto) gest nalezl	(Хто) вимислилъ	(Кто) обрете
28.	29. odp.	(Lamech) gest miel	(Ламехъ) мѣлъ	(Тои) мяеше
		(Jobel) gest nalezl	вимислилъ	-
		(Boza) byl; gest počel kowati	(ивуѡаль) биль; почаль ковати	(Фовель) обрете хитрость ковати
		(bratrze) mieli su	(братя) мѣли	-
		(sestra) gest nalezla... kolebali	(тая) вимислила (як дѣти) колахати	(сестра) обрете хитрость точива
29.	30. ot.	(Kto) gest byl	(Хто) былъ	-
30.	30. odp.	(to) gest byl (kniezata, ...) posslisu (wladyky, ...) posslisu (lideo) posslisu	(Ной) мѣлъ (кролеве, ...) пошли (патрирахи, ...) пошли (люде) пошли	(Мелхиседекъ) бѣ разделишася (свободни) ізыдоша
31.	31. ot.	(čert) přelstil	(дьявола, котори) зрадилъ	-
32.	36. odp.	-	(гора имя) взяла (црѣ) загналь повѣдалемъ	(Царѣ) замѣордовал
33.	36. odp.	-	(ѡзеро) заросло	-
34.	37. odp.	-	(Бѣ) роздѣлилъ	(Богъ) разделилъ
35.	38. ot.	(mnoho lidij) posslo	(людей много) пошло	-
36.	38. odp.	(adam) gest byl wypuzen	(Адамъ) биль вигнан	-
		gest znal	знал	-
		(kořenie) bylogest	било (корѣня)	-
		(adam) byl zapowiediel	(адам) престерѣгаль	-
		(gedna) gelase hrysty	(невѣста) неслѣхала; почала исти	-
		(plod) promienil	(плод) переминалъ	-
37.	39. ot.	sem slyssel	есми повѣдалъ	Поведалъ
38.	40. odp.	-	(мѣсто) стало; (ѡлбримъ) збудоваль	(градъ) былъ; (Невротъ) созда
39.		(buoh) dal	(бѣ) далъ	(Моисие) прия
		ustawil gest	оуставилъ	-

40.		-		-
41.		(kral) vstawił		-
42.	41. ot.	-	есми повѣдалъ	-
43.	41. odp.	(dolkus) gest był (prwni)	(доицась) оуказался	(Делось) есть первы
		(Sybilla) była	(сибиля) била	(сивилла) родися
44.		-	(конюнаркъ) билъ	-
			потонѣлъ	
			(члѣвкъ) оувошолъ билъ	
			имѣлъ	
			жил	
			(бѣгъ) послалъ билъ	
			Южем повидѣлъ	
45.	42. ot.	-	ѡсляхетнѣло било	-
46.	42. odp.	-	(древо) виросо	-
47.	43. odp.	-	(Адамъ) ся билъ росхоровалъ; послалъ; (агѣлъ) оуломилъ; (адамъ и ева) согрѣшили; (агѣлъ) далъ; (снѣ) вернѣлъ; (адамъ) билъ оумерлъ; (снѣ) выполнилъ; ѡткинѣлъ; (древо) виросо	
48.	44. odp.	-	(Соломъ) ихалъ; знашолъ; вибралъ; оузалъ; рек(л); приложилъ; поцѣловалъ; кинѣлъ; трѣтилъ; ѡчинилъ; велбилъ; проклялъ; вложилъ; (жиди) роспяли	-
49.	45. ot.	-	(соломон) хвалилъ; клялъ	-
50.	45. odp.	-	хвалилъ; жесмо (всѣ) вишли; клялъ; впалъ	-
51.	55. odp.	-	Южем повѣдалъ	-
52.	56 ot.	-	(бѣгъ) поставилъ	(Вседержитель) сотвори
53.	65. odp.	gest (miesiecz) iał	ѡзялъ	-
54.	66. odp.	-	Повѣдалем; мсць взялъ	-
55.	69. odp.	powiediel sem	Повѣдалем	-
56.	85. ot.	sy powiediel	есми повѣдилъ	Поведалъ еси
57.	85. odp.	(dusse) su przissli	(дѣши) пришли	
58.	88. odp.	(ona) gest służyła	(дѣша) слѣжила;	-
59.	89. odp.	(starzi) bażelisu	важили	(труби) были кованы

МОВОЗНАВСТВО

60.	90. odp.	(každy) nosyl (gmena božie) su byla	(кождий) мѣль було написано	ношаху бѣше написано
		(yžadny) nevmiel	(жаденъ) не могъ (тоє) знаменовало	-
61.	91. ot.	(Jan) widiel; byl	(Іѡанъ) видѣль; бил	(оаннь) виде; бѣ
62.	91. odp.	(angel) znamenawal	(аггль) знаменовал	-
63.	92. ot.	(sukni, ta) gest byla; nebylo	(сукна) била; не било	-
64.	92. odp.	(sukne) znamenawa	(сѣкня) визначала	-
65.	94. ot.	-	есми повѣдилъ	-

Z uvedených příkladů je zřejmé, že v ukrajinském textu se pro vyjádření minulosti používají výhradně tvary perfektní, jen v několika málo případech je použito plusquamperfekta (ad 45, 47). Obdobná situace je v textu českém; zde se v perfektních tvarech často setkáváme s pomocným slovesem býti ve 3. osobě singuláru i plurálu. V ukrajinském textu se pomocné sloveso býti v této pozici již vynechává, je ovšem třeba mít na paměti, že zkoumaný český text je starší než ukrajinský. V ukrajinském textu se ve 2. os. sg. setkáme i se zvláštními tvary – s ukrajinskoběloruským tvarem pomocného slovesa být – есми повѣдалъ (ad 4), dále pak v 1. os. sg. se zkrácenou formou pomocného slovesa býti, jež se spojuje s koncovkou polnovýznamového slovesa – повѣдалемъ (ad 32, 54, 55).

V ruském textu jednoznačně převažují jednoduché tvary minulého času – aorist a imperfektum – nad perfekty. Přitom je nutno připomenout, že zde jsou uváděny pouze analogie k ukrajinskému textu, a proto všechny případy minulých dějů v ruském textu nebyly vyčerpány. Tvary perfekta se v ruském textu používají pravidelně ve 2. os. sg. (ad 4, 37, 56), kde k nahrazování aoristu perfektem docházelo nejdříve. I v námi zkoumaném textu pozorujeme snahu o rozlišení dějů vztahujících se k bytostem božským (ad 5–12), kde je často použito aoristu (i když ne pravidelně, na některých místech textu se nahodile střídá aorist s perfektem; setkáme se zde i s tvarem participia přezenta aktiva ad 5), majícího vyjadřovat věčnost), a dějů vztahujících se buď k neživým objektům nebo bytostem nízkým, či dokonce zavrženým, kde se používá spíše perfekta sloužícího k vyjádření pomíjivosti děje (ad 21–24, 32, 38, 59).

Z výše uvedených příkladů je patrna závislost ukrajinského textu na české předloze, na rozdíl od ruské redakce, kde se jedná o překlad z německé předlohy. Soudíme, že tato závislost je patrná i ve způsobu užití minulých časů, s vědomím vývojové odlišnosti ukrajinského a ruského literárního jazyka 16. a 17. století.

LITERATURA:

1. *Архангельский А.С.* К истории древнерусского Луцидариуса. Сличение славяно-русских и древне-немецких текстов. – Казань 1899; 2. *Архангельский А.С.* К истории немецкого и чешского Луцидариусов. – Казань 1897; 3. *Gottschall D., Steer G.* (Hgg.). Der deutsche Lucidarius, Teil 1. Kritischer Text nach den Handschriften. –

Tübingen 1994; 4. Добрянский Ф. Описание рукописей Виленской публичной библиотеки церковно-славянских и русских. – Вильна 1982; 5. Zibrť Ā. StaroĀeský Lucidāř. Text rukopisu Fürstenberského a prvotisku z roku 1498. – Praha, 1903; 6. Kapetanović A. Toponimi u hrvatskim „Lucidarima“// Folia onomastica Croatica. – 2005. – 14; 7. Карский Е.Ф. Малорусский Луцидарий по рукописи XVII века. Текст, состав памятника и язык. – Варшава, 1906; 8. MilĀetiĀ I. Über den kroatischen und böhmischen Lucidarius // Archiv für slavische Philologie. – XIX. – Berlin, 1897; 9. Petišková D. Середньовічний тлумачний збірник „Lucidarius“ і його чеська та українська редакції // Książka, biblioteka, informacja między podziałami a wspólnotą. – Kielce, 2011; 10. Порфирьев И.Я. Апокрифические сказания о ветхозаветных лицах и событиях по рукописям соловецкой библиотеки. – СПб, 1877; 11. Франко І. Апокрифи і легенди з українських рукописів. – Т. 4. – Львів, 1906; 12. Яворский Ю.А. Новые рукописные находки в области старинной карпаторусской письменности XVI-XVIII веков. – Прага, 1931; 13. <http://www.manuscriptorim.com>.

Пономаренко О.В. (Київ, Україна)

Витоки дипломатичного дискурсу: від античних посланників до середньовічних драгоманів

Стаття розпочинає цикл досліджень, присвячених еволюції дипломатичного дискурсу країн романського мовного ареалу. У ній висвітлено стан дипломатичного дискурсу в ранньому історичному періоді та, частково, у Середньовіччі. Окрему увагу приділено ролі драгоманів для розвитку дипломатичного дискурсу.

Ключові слова: дипломатичний дискурс, історія, античні часи, Середньовіччя, драгомени.

Данная статья – начало цикла исследований, посвященных эволюции дипломатического дискурса стран романского языкового ареала. В ней освещено состояние дипломатического дискурса в ранний исторический период и, частично, в Средневековье. Отдельное внимание уделено роли драгоманов в развитии дипломатического дискурса.

Ключевые слова: дипломатический дискурс, история, древние времена, Средневековье, драгомены.

With this article the author begins the research of diplomatic discourse evolution in countries where the Romanic languages are spoken. It shows the diplomatic discourse status in the early historical period and partially in the Middle Ages. The role of dragomans in its development is highlighted.

Key words: diplomatic discourse, history, Ancient times, the Middle Ages, dragomans.

Комунікація на міжнародному рівні, яку нині звично називати дипломатичним дискурсом, за весь час свого існування зазнавала постійних змін, еволюціонувавши до специфічного виду мовлення, з чіткими ознаками та характеристиками, викристалізувавши власний стиль і терміносистему [5, 62]. Покладаючись на авторитетну думку італійського вченого [4, 7] про